

IZGLĪTĪBA VIENĀ VALODĀ

Pēteris Daugulis

1 Ievads

1.1 Pamatidejas

Šī raksta mērķis ir veicināt diskusijas latviešu sabiedrībā par latviešu valodas attīstību. Galvenais rakstā izteiktais priekšlikums - Latvijas skolās ir jāpārtrauc mācīt un izmantot jebkādas svešvalodas.

Jebkura vēsturiski izolēti izveidojusies cilvēku kopiena (tauta) izmanto savu verbālās sazināšanās kodu sistēmu - valodu kā svarīgu instrumentu gan iekšējām, gan ārējām vajadzībām. Valoda tiek izmantota kā ierocis, lai konkurētu ar citām tautām, paplašinātu tautas ietekmi un resursus. Jebkuras tautas statusu mūsdienās lielā mērā raksturo tās valodas izplatība (valodu pārvaldošo cilvēku skaita sadalījums atkarībā no pārvaldīšanas pakāpes) un kodēšanas kvalitātes stāvoklis (fonētiskais korektums un vienkāršība, universāla un vienkārša sintaktiskā struktūra, jēdzienu-vārdu attēlošana). Valodas ilgtspējību var mērīt arī pēc cilvēku skaita un proporcijas, kam tā ir vienīgā brīvi pārvaldāmā valoda. Aktīvas un dominējošas tautas nepārtraukti attīsta un optimizē savu valodu, atklāti un slēpti uzspiež savu valodu, savas valodas un kultūras produktus konkurentiem, mazākas nozīmes tautām un citu tautu kopienām savu valstu teritorijās. Dominējošās tautas panāk savu valodu pieņemšanu par starptautiskās saziņas, zinātnes valodām. Savas valodas un tās produktu uzspiešana citām tautām tiek uzskatīta par panākumu starptautu un starpcivilizāciju konkurencē, tas ir arī ekonomiski izdevīgi, jo palielinās šo produktu tirgus, pieprasījums un patēriņš. Valodas kā tās lietotāju nervu sistēmas iezīmes (smadzeņu šūnu satura un savienojumu) saglabāšana un izplatība ir rezultāts, kas bioloģiskā svarīguma ziņā atpaliek tikai no tautas ģenētiskā materiāla izplatības.

Mūsdienās angļu valodas kā vispārpieņemtās starptautiskās saziņas valodas statuss atbilst Lielbritānijas un tās pēcteču lielajai summārajai lomai pasaulē. Izceļotāji no Lielbritānijas, kas ir radījuši tādas valstis kā ASV un Kanāda, izmanto angļu valodas izplatību zemāko sociālo slāņu nodrošināšanai šajās valstīs, jo šo slāņu vairākumu veido dažas pirmās migrantu paaudzes. Angļu valodas kopiena (ASV vadībā) kontrolē un attīsta internetu,

kas ir svarīgs starptautiskās konkurences ierocis mūsdienās. Pēc Lielbritānijas izešanas no Eiropas Savienības tajā lielāku lomu spēlēs vācu valoda. Latvijas iedzīvotāji kā lokālo starptautiskās saziņas valodu ar Austrumeiropas un bijušās PSRS iedzīvotājiem izmanto krievu valodu, šis apstāklis atbilst krievu tautas lielajai lomai šajā reģionā.

1.2 Vēsture

Latviešu valoda visā zināmajā vēsturē ir konkurējusi ar vairāku dominējošu tautu valodām: blakusdzīvojošo slāvu valodām viduslaikos un jaunos laikos, krievu valodu Krievijas impērijas un PSRS laikos, vācu valodu viduslaikos un angļu valodu mūsdienās. Vācu un krievu varas, kuru dabiskais mērķis bija asimilēt latviešus un iznīcināt latviešu kultūru un mentalitāti, mērķtiecīgi darbojās pret latviešu valodas kodēšanas un rakstības attīstību. Latvieši oficiāli pārgāja uz latīņu alfabētu kā viena no pēdējām tautām Eiropā tikai 20.g. 20.gados (1922.g.) pēc nacionālas valsts izveidošanas, skat. [1]. Pēc šī notikuma vēl pat nav pagājuši 100 gadi, daudzi lasītāji ir kādreiz kontaktējušies ar latviešiem, kas ir apguvuši latinizēto latviešu rakstību jau pēc saviem skolu gadiem. Tas ir latviešiem nepatīkams salīdzinājums ar dažu citu tautu vairāku gadsimtu rakstības attīstības vēsturēm. Šis salīdzinājums un citu tautu rakstiskās kultūras attīstības piemēri norāda uz to, ka latviešu valodas kodēšanas attīstība vēl nav jāuzskata par pabeigtu. Šī attīstība ir jāturpina fonētikas, morfoloģijas, sintakses un semantikas līmeņos.

1.3 Mūsdienu stāvoklis un attīstības tendences

Mūsdienās notiek latviešu valodas pakļaušanās angļu un krievu valodu ietekmei. Latviešu valodas kā atpalikušas Eiropas nomales tautas valodas statuss un perspektīvas globalizētajā mūsdienu pasaulē nav relatīvi labāki salīdzinot ar pakļautas un asimilējamas tautas valodas statusu viduslaikos. Latviešu valodas vadošā loma Latvijas valsts teritorijā nav vispārpieņemta. PSRS laikā veiktā migrācija ir pazeminājusi latviešu valodas statusu Latvijas teritorijā. Latvijas dalība Eiropas Savienībā un ar to saistītie migrācijas procesi negatīvi ietekmē latviešu valodas statusu. Migrācijas iespaidā daudzi latviešu vecāki apzināti orientē savus bērnus uz svešvalodu apgūšanu uz latviešu valodas rēķina. Vecāki uzskata, ka skolu uzdevums Latvijā ir sagatavot viņu bērnus migrācijai. Var apgalvot, ka 100% latviešu, kas ir vecāki par 15 gadiem (cilvēku, kuriem dzimtā valoda ir latviešu valoda) brīvi pārvalda

vēl vismaz vienu valodu. Latviešu mentalitātē ir iesakņojies latviešu valodas mazvērtības komplekss un tendence komunikācijās pat Latvijas teritorijā pāriet uz krievu, angļu vai kādu citu valodu.

1.4 Izglītības sistēmas loma

Valodu karā - valodu izplatīšanā un uzspiešanā citām tautām svarīga loma ir izglītības sistēmām. Mūsdienās dominējošo tautu valodas tiek uzspiestas izglītībā atklāti un slēpti izmantojot šo tautu politisko ietekmi, starptautiskos izglītības procesus un projektus, sabiedriskās organizācijas un materiālos resursus. Pasaulē un reģionos dominējošās valstis efektīvi norobežo savu valstu skolēnus no citu valodu apgūšanas, ietekmē savā labā citu valstu valodu izglītību un skolas vecuma bērnu valodu kompetenci. Šādu ietekmēšanas aktivitāšu mērķis ir

- 1) stiprināt iespaidu par savas valodas un kultūras pārakumu;
- 2) sagatavot un stimulēt cilvēkus migrācijai uz zemākajām sociālajām nišām savās valstīs;
- 3) radīt patērētājus saviem valodas un kultūras produktiem, kā arī citiem produktiem.

Praktiski tas notiek, izmantojot šādas metodes:

- 1) ietekmējot izglītības politiku, maskējot to ar starptautisko organizāciju un aktivitāšu izmantošanu;
- 2) ietekmējot un atbalstot indivīdus, kam ir augsts sociālais statuss un liela ietekme izglītības politikas veidošanā un cilvēkresursu vadīšanā;
- 3) izplatot valodas produktus, kas izkonkurē līdzīgus produktus dzimtajās valodās; sevišķi liela loma tiek pievērsta produktiem, kas ir pieejami jaunākā skolas vecuma bērniem - piemēram, datorspēlēm.

Relatīvi plašai latviešu sabiedrībai pieejama izglītība Latvijā sākās 19.gs. rusifikācijas apstākļos. Arī 1940.-1990.gados skolu izglītībā dominēja rusifikācija. Šajos laikos krievu vara intensīvi uzspieda latviešiem krievu valodu un krievu kultūru, šī darba rezultāts ir ievērojama latviešu valodas un latviešu mentalitātes un pasaules uzskata deformācija.

Mūsdienās Latvijā skolās angļu valoda tiek uzspiesta bez izvēles iespējas sākot ar 1.klasi. Parasti sākot ar 6.klasi tiek uzspiesta otrā svešvaloda (piemēram, krievu vai vācu valoda). Kā neradoša mācību aktivitāte, kurā ir iesaistīta galvenokārt atmiņa un skaņu atdarināšana, svešvalodu apgūšana atņem relatīvi daudz laika, ko varētu izmantot produktīvāk radošās aktivitātēs. Papildus tam angļu un krievu valoda tiek izmantotas mācību līdzekļos un saziņā ar citu valstu skolēniem. Sadzīves komunikācijās Latvijas teritorijā mūsdienās visaktīvāk notiek krievu valodas uzspiešana visos izglītības līmeņos - no bērnudārziem līdz augstskolām. Latvijas izglītības sistēmā svarīgu, ja ne vadošo, lomu spēlē indivīdi ar interesi un pieredzi svešvalodu un svešu kultūru produktu uzspiešanā. Svešvalodu mācīšana Latvijas skolās ir latviešu bērnu nepareizu izglītību veidojošs process, izglītības sistēmas resursu izšķiešana, zema statusa darbaspēka gatavošana citām valstīm un migrāciju veicinošs faktors.

1.5 Vienas valodas nepieciešamības pamatojums

Latviešiem ir jāreformē skolu izglītības sistēma tā, lai maksimāli saglabātu un attīstītu savu valodu un to lietojošo cilvēku kopienu. Svarīga un nepieciešama izglītības iezīme ir svešvalodu apgūšanas apgrūtināšana un samazināšana skolas vecumā. Latviešu jauniešu kompetence svešvalodās ir jāuzskata par negatīvu iezīmi. Mūsdienās tas visvairāk attiecas uz kompetencēm angļu un krievu valodās.

Dzīvē nepieciešamās svešvalodu prasmes tiek apgūtas individuāli sadzīviskās, izklaidējošās un profesionālās aktivitātēs, bet vispārējai skolu izglītībai ir jābūt vienā valodā. Izglītībai atvēlētais laiks un sabiedrības resursi ir jāpatērē efektīvi un visas tautas izdzīvošanas interesēs. Latviešu skolas uzdevums ir samazināt jauniešu migrācijas un starptautisko kontaktu iespējas un veidot lingvistiski autentisku un viendabīgu sabiedrību. Bērnu smadzeņu noslodzes ekonomijas dēļ mācībās ir jāizmanto tikai viena valoda. Latviešu valodai vismaz skolā nav jākonkurē ar angļu vai krievu valodu. Prasības veikt svešvalodu mācīšanu skolās ir jāuzskata par nacionālās suverenitātes pārkāpšanu.

Ņemot vērā vēsturi un perspektīvas, ir nepieciešami radikāli soļi, kas robežojas ar ksenofobiju. Svešvalodu izdzīšana no skolas ir latviešu valodas un kultūras izdzīvošanas nepieciešamais solis. Autors piedāvā savus priekšlikumus par iespējamām izglītības reformām, kuras var veikt atzīmējot latviešu valodas latinizācijas simtgadi.

2 Skolu mācību procesa reforma

2.1 Nepieciešamās izmaiņas izglītībā

- 1) Individīdi ar pieredzi un interesi svešvalodu uzspiešanā un mācīšanā ir jānovirza projām no vadoša darba latviešu skolās, augstskolās, izglītības pārvaldēs un Izglītības ministrijā. Individīdi, kas dod priekšroku profesionālām un personīgām komunikācijām svešvalodās, ir jāatļauj no darba latviešu izglītības iestādēs.
- 2) Svešvalodu mācīšana un izmantošana mācību procesā skolās un arodskolās Latvijā ir formāli un praktiski jāpārtrauc. Visu priekšmetu mācību valodai un darba valodai izglītības iestādēs jābūt latviešu valodai.
- 3) Ir jāveic izmaiņas mācību metodikā un saturā, kas atbalstītu augstu latviešu valodas statusu Latvijā. Ir jāizstrādā trūkstošie mācību līdzekļi visos priekšmetos.
- 4) Skolu bibliotēkās nav jābūt grāmatām un citiem izdevumiem svešvalodās. Skolu izglītības materiāliem datorizētā veidā un interneta materiāliem ir jābūt tikai latviešu valodā. Mācību līdzekļi svešvalodās citos priekšmetos ir jāaizvieto ar mācību līdzekļiem latviešu valodā. Jāmaina skolu un izglītības aktivitāšu nosaukumi, kas ir saistīti ar citu tautu identitātēm.
- 5) Ārzemnieki un Latvijas skolēni, kas izvēlas mācīties citā valodā (krievu, angļu u.c.), ir jāamāca veicot skolēnu grupēšanu pēc izvēlētās valodu apmācības līmeņa - teritoriāli atdalītās skolās, kur var realizēt mazāk radikālu valsts valodas politika. Ir jāizstrādā vairāki izglītības standarti - Latvijas iedzīvotājiem un ārzemniekiem, un jāgrupē skolēni atkarībā no izvēlētajiem valodu apmācības standartiem. No otras puses, Latvijā ir jāizveido tādu skolu tīkls, kas būtu īpaši norobežots no svešvalodām. Šādas izmaiņas pamatojums ir saistīts ar grupēšanas svarīgumu, cilvēkresursu ekonomiju un nepieciešamo toleranci. Latviešu izglītības sistēmas cilvēkresursi tiek nevaļadzīgi izšķiesti, veicot citu kopienu skolēnu apmācību latviešu valodā bez vēlamo rezultātu sasniegšanas. Nav vajadzīga arī pārmērīga latviešu valodas uzspiešana citautiešiem.
- 6) Laiks, kuru līdz šim skolā aizņēma svešvalodu mācīšana, ir jāizmanto citu svarīgu mācību priekšmetu mācīšanai, sportam, sociālajām un kultūras aktivitātēm.

- 7) Ja šāda reforma tiek realizēta, tad ir jānovērš "valodu skolu" un citu līdzīgu veidojumu iespējamā rašanās (pēc analogijas ar "mākslas un mūzikas skolām" vai "sporta skolām").

2.2 Saistītās izmaiņas

- 1) Šādai reformai ir jābūt fiksētai Izglītības likumā un citos nepieciešamajos juridiskajos un administratīvajos aktos.
- 2) Ir jāpaaugstina profesionālo sodu līmenis par svešvalodu lietošanu skolās un jāstimulē indivīdi, kas aktīvi un radoši īsteno šādu reformu.
- 3) Jāveic atbilstošas izmaiņas augstskolu darbībā. Jāsamazina un jālikvidē studiju programmas un augstskolu apakšvienības, kas nodarbojas ar svešvalodu skolotāju sagatavošanu. Indivīdi, kas neievēro Augstskolas likumā noteikto prasību par studiju programmu īstenošanu latviešu valodā, ir jāatļauj no darba augstskolā.
- 4) Jāapgrūtina svešvalodu apgūšana studentiem, kas nestudē svešvalodu studiju programmās. Jāuzlabo un jāmodificē pārējo studiju programmu daļas, kas attiecas uz specializētu svešvalodu kursu apgūšanu. Svešvalodu mācīšana jāiekļauj tikai tajās studiju programmās, kur tas ir kritiski svarīgi starptautiski pieņemtu terminu apgūšanas un starptautisko kontaktu dēļ. Jāizstrādā trūkstošie mācību līdzekļi.
- 5) Mācību līdzekļi, grāmatas un citi izdevumi svešvalodās augstskolu bibliotēkās ir jāatdala no materiāliem latviešu valodā, tie ir jānovirza uz mazāk pieejamām vietām.
- 6) Svešvalodu skolotājus ir jāstimulē apgūt citus mācību priekšmetus un veikt citas izglītojošas aktivitātes.

2.3 Reformas realizācijas iespējamā secība un sastāvdaļas

Šādu reformu būtu problemātiski realizēt atklāti un strauji, jo tas izraisītu negatīvu lielas sabiedrības daļas reakciju. Tas izraisītu arī negatīvu reakciju Latvijas politisko sabiedroto rindās. Reformai ir nepieciešamas būtiskas latviešu sabiedriskās apziņas izmaiņas.

Viens no iespējamiem reālākiem šādas reformas realizācijas veidiem ir pakāpenisks svešvalodu mācību priekšmetu svarīguma, apjoma un grūtības pakāpes samazināšanas ceļš, kas ir aprakstīts zemāk. Aprakstītos soļus var veikt dažādās secībās.

- 1) Ir jāveido sabiedrības apziņa par valodām un to kultūras produktiem kā starptautu konkurences ieročiem.
- 2) Ir jāpalielina svešvalodu mācīšanas sākuma vecums, ir jāpārtrauc angļu valodas mācīšana sākot ar 1.klasi.
- 3) Ir jāatceļ centralizētie eksāmeni un jebkādas pārbaudes aktivitātes svešvalodās.
- 4) Ir jāsamazina slodze un grūtības pakāpe un jāpazemina statuss svešvalodu priekšmetiem.
- 5) Ir jāpārtrauc otrās svešvalodas mācīšana.
- 6) Ir jāpārtrauc angļu valodas mācīšana.

Papildus tam ir jāparedz soļi svešvalodu skolotāju noslogošanai un viņu pieredzes izmantošanai.

- 1) Svešvalodu skolotājus ir jāorientē uz citu priekšmetu mācīšanu. Jāsamazina formālie šķēršļi šādām pārejām.
- 2) Svešvalodu skolotājus ir jānodarbina mācību līdzekļu tulkošanā un adaptācijā uz latviešu valodu, citu tekstu un kultūras produktu tulkošanā, latviešu terminoloģijas izstrādē.

2.4 Reformas pozitīvie ieguldījumi

- 1) Samazināsies latviešu jauniešu un sabiedrības kopumā kompetence svešvalodās.
- 2) Palielināsies latviešu valodas nesēju skaits, kas valodu ir iemācījušies un intensīvi lietojuši agrā vecumā.
- 3) Palielināsies latviešu valodas lietošanas biežums, paplašināsies latviešu valodas lietošanas vide. Uzlabosies latviešu valodas statuss cilvēku apziņā. Uzlabosies latviešu valodas kvalitāte un tīrība.
- 4) Palielināsies pieprasījums pēc latviešu valodas un kultūras produktiem un pakalpojumiem mācību un izklaidejošā literatūrā, zinātnē un mākslā.

- 5) Aktivizēsies darbs latviešu valodas un tās kodēšanas attīstībā. Aktivizēsies darbs latviešu valodas reģionālo atšķirību samazināšanā, sarunvalodas uniformizācijā.
- 6) Samazināsies latviešu jauniešu migrācija uz ārzemēm un kontakti ar ārzemniekiem.
- 7) Reforma būs svarīgs, definējošs moments latviešu tautas vēsturē.

2.5 Grūtības un riski reformas īstenošanā

2.5.1 Metodiskie jautājumi

Reformas sākumā ir iespējamās grūtības metodisko problēmu risināšanā. Tas ir saistīts ar tiem mācību priekšmetiem, kuros pašlaik tiek izmantotas svešvalodas, piemēram, informātika. Šo problēmu ir jārisina

- 1) veicot skolotāju sagatavošanu darbam vienā izglītības valodā - augstākās izglītības studiju programmās, tālākizglītības un mūzikizglītības aktivitātēs;
- 2) sagatavojot atbilstošus mācību materiālus latviešu valodā.

2.5.2 Pretestība

Reformas gaitā ir gaidāma pretestība no izglītības darbiniekiem un Latvijas iedzīvotājiem, kas nav ieinteresēti latviešu valodas un kultūras izdzīvošanā un attīstībā.

Pretestība ir gaidāma vismaz no šādām sabiedrības daļām:

- 1) svešvalodu skolotājiem un izglītības sistēmas darbiniekiem, kuru kvalifikācija un pieredze ir saistīta ar svešvalodu mācīšanu, mūsdienās tas galvenokārt ir saistīts ar angļu valodas speciālistiem;
- 2) izglītības sistēmas vadošiem darbiniekiem, valsts pārvaldes darbiniekiem un sabiedrības daļas, kas pēdējos 25 gadus ir dzīvojuši vidē, kurā dominē angļu valoda kā galvenā starptautiskās saziņas valoda;
- 3) augstskolu studentiem, skolotājiem un izglītības sistēmas darbiniekiem, kas izvēlas relatīvi vieglu profesiju - valodu apgūšanu un mācīšanu, un kas grib uz to reducēt izglītību;

- 4) izglītības sistēmas darbiniekiem visos līmeņos un sabiedrības daļas, kas ir orientēti uz krievu valodu un kultūru.

LITERATŪRA

- [1] https://lv.wikipedia.org/wiki/Latviešu_valoda. 2016.